

M. H. ZSEBRÁK:

AZ ANYAGOK SZÁMVITELE*

Az anyagszámvitel feladatai

A termelési folyamat azoknak a tevékenységeknek összesége, melyeknek eredményeképpen a munkatárgyak a forgalom szférájába kerülő késztermékeké alakulnak át.

„Mindazok a dolgok, amelyeknek a munka csak a földdel való közvetlen kapcsolatát szakítja szét, természetadta munkatárgyak. Ilyen a hal, amelyet elválasztanak éltető elemelő, a víztől, és kihalásznak; az őserdőben kidöntött fa, az érből kifejtett érc. Ha ellenben magát a munka tárgyát *korábbi munka* úgyszóván már megszurte, *nyersanyag*nak nevezzük. Ilyen például a már kifejtett érc, amelyet most kimosnak. Minden nyersanyag munkatárgy, de nem minden munkatárgy nyersanyag. A munkatárgy csak abban az esetben nyersanyag, ha már munka által közvetített átalakuláson esett át.”¹

A termelési folyamatban a nyersanyagok, anyagok, tüzelőanyagok, stb. (röviden: anyagok) különféle szerepet játszanak. Az anyagoknak a termék előállításában betöltött különféle szerepe közvetlenül kifejezésre jut a termelési költségek számvitelében és maga után vonja az anyagoknak egyes fajták szerinti további felosztását. Ebből következik az anyagok fajták szerinti számbavételének feladata.

A termelési folyamat tervszerű és zavartalan lebonyolítása csak akkor lehetséges, ha a vállalat a szükséges anyagokkal el van látva.

„Ahhoz, hogy a termelési folyamat megszakítás nélküli legyen, szükséges, hogy a termelés színhelyén mindig olyan nyersanyag-, stb. tartalék legyen készletben, amely a naponkénti vagy hetenkénti felhasználásnál nagyobb, mégpedig teljesen függetlenül attól, hogy ezt a tartalékot naponként vagy megállapított időközökben felújítják-e.”²

A szocialista gazdaságban a vállalatok ellátása a szükséges anyagkészletekkel tervszerűen, a népgazdasági terv alapján összeállított anyagmérlegeknek megfelelően történik.

Az a fontos körülmény, hogy a termelést a szükséges anyagokkal: nyersanyaggal, segédanyagokkal, tüzelőanyaggal, stb. a kellő választékban el kell látnunk, még korántsem jelenti azt, hogy a vállalat már a tervév elején köteles beszerezni az évi terv szerint előirányzott egész anyagszükségletét. Teljesen elegendő, ha az anyagok beszerzése az egész tervév folyamán fokozatosan és részletekben történik. Hogy bármely adott pillanatban az évi nyersanyag-, segédanyag-, tüzelőanyag-, stb. szükséglet

* M. H. Zsebrák: Az ipari számvitel tankönyve. Goszplanizdat, Moszkva, 1950. 60—69. old.

¹ Marx: A tőke, I. kötet, 1949, 185—186. old., oroszul és u. a., Szikra, Budapest, 1949. I. kötet, 2. kiadás, 192—193. old.

² Marx: A tőke, II. kötet, 1949, 138. old., oroszul.

(röviden: anyagszükséglet) milyen hányadának kell raktáron lennie, alapjában véve attól függ, hogy az anyagoknak milyen nagy a forgási sebessége a termelés folyamatában, és hogy mennyi idő alatt érkezik be az anyag a szállítóktól a vállalathoz.

A vállalat számára szükséges anyagkészletek felújítása az anyagoknak az ellátást végző szerveknél való bevásárlása útján, az anyagalapok állami szétosztása, valamint a szerződések rendszere alapján történik.

Számos esetben rendkívül fontos az a körülmény is, hogy az anyagok beszerzését vagy előállítását a vállalat saját segédüzemeiben szervezi meg.

A vállalat számára szükséges anyagok mennyiségét, minőségét és árát a beszerzési terv irányozza elő, mely a vállalat műszaki-termelési-pénzügyi tervének alapvető része. A beszerzési terv teljesítésének kimutatása az anyagszámvitel egyik fontos feladata.

A vállalathoz érkező anyagokat, egészen a termelés céljaira való felhasználásra történő kiadásukig, megfelelő helyen kell őrizni. Az őrzés célja az anyagok épségének biztosítása. Az őrzésnek a szocialista tulajdont meg kell óvnia az eltulajdonítástól és attól, hogy az anyagok elveszítsék minőségi sajátosságait. Az anyagok őrzése rendszerint az erre a célra szolgáló helyiségekben, telepeken, raktárakban történik. Kivételt képeznek ez alól az úgynevezett ömlesztett anyagok, melyeket védőtető alatt, vagy nyílt helyen szokták tárolni. Az anyagokért mindegyik esetben a raktári személyzet, a raktárnokok és raktárfőnökök felelnek.

Az anyagszámvitel további fontos feladata az anyagok meglétének és minőségi állapotának ellenőrzése a tárolás helyén.

A vállalatoknál lévő anyagkészleteknek nem szabad meghaladniuk azt a mértéket, amely a termelési terv folyamatos teljesítéséhez elegendő. Ellenkező esetben a vállalat forgóeszközeinek egy része, mint fölöslegesen tárolt készlet „befagy”. Tervgazdaságunk egységében és egységes népgazdaságunk egy-egy láncszemét alkotó valamennyi vállalatunknak egymásközi szerves kapcsolatában az egyik vállalatnál mutatkozó fölöslegek más vállalatok munkájára káros befolyással lehetnek. Ugyanakkor viszont a tartalékkészleteknek nem szabad a folyamatos termelés fenntartása érdekében szükséges mérték alatt sem maradniuk, nehogy az anyagihiány miatt munkaszüneteltetések álljanak be.

Ez teszi szükségessé a naponkénti ellenőrzés megszervezését afelett, hogy a készletek összhangban állnak-e a termelési szükségletekkel és hogy helyesen történt-e a készlethatárok megállapítása.

A termelés folyamán az anyagok felhasználása történhet helyesen, de előfordulhat az is, hogy egyes anyagokat rosszul használnak ki. Az anyagok felhasználásának minőségi kritériuma az anyagok meghatározott mennyiségéből meghatározott ráfordítási normák mellett egy év alatt előállított termékmennyiség. Minél nagyobb valamely meghatározott anyagmennyiségből előállított évi termékmennyiség, annál hatásosabb az anyagok felhasználása. Ebből viszont az következik, hogy a számvitelnek az anyagfelhasználás ellenőrzése is feladata.

Az anyagszámvitelnek éppúgy, mint a gazdasági tevékenységre vonatkozó számvitel valamennyi részének, a gazdaságos számvetés érdekeit kell biztosítania és ki kell mutatnia, hogy minden egyes adott anyagmennyiséget milyen célra fordítottak, vagyis ki kell mutatnia a ráfordítás célját

vagy rendeltetését. A számviteli okmányoknak és kimutatásoknak biztosítaniok kell ennek lehetőségét.

Az anyag számvitelének minden esetben kellő időben kell történnie.

A SzK(b)P XVIII. öszsz-szövetségi konferenciájának határozatai kimondják, hogy „a felszerelés és anyagok számvitelében mutatkozó hanyagság megfosztja a vállalat igazgatóját annak a lehetőségétől, hogy helyesen és teljességgel használja ki a vállalat erőforrásait és biztosítsa a termelés megszakítás nélküli menetét“.

A fentebb vázolt feladatokat természetesen nem elkülönítve, hanem a többi feladattal való kapcsolatukban kell megoldani.

Az anyagok osztályozása fajtáik szerint

Mindegyik munkafolyamatban a munkatárgyak „...teljes egészükben felhasználódnak, úgyhogy minden újabb munkafolyamatban ugyanolyan fajtájú új példányokkal kell őket teljes egészükben helyettesíteni“.³ Ezért a termelés folyamán felhasznált anyagok önköltségét teljes egészükben a termelési költségek közé kell felvenni.

A felhasznált anyagok önköltségének a termelési költségek közé való felvétele azonban attól a szereptől is függ, amelyet az anyag a termék előállításának folyamatában betölt.

Az anyagoknak a termelési folyamatban betöltött szerepe határozza meg az anyagoknak fajták szerinti osztályozását. A munka termékének előállításában betöltött szerepüket tekintve, mindenekelőtt 1. nyers- és alapanyagokat, valamint 2. segédanyagokat különböztetnek meg.

Nyers- és alapanyagok azok a munkatárgyak, melyek a termék anyagi alapját, azaz az előállított termék alapelemeit alkotják. Az acél például az autógyártás alapanyaga; a fűrészelt fa a bútorkészítés alapanyaga; a cukorrépa a cukortermelés nyersanyaga; a vasérc a nyersvastermelés nyersanyaga. *Nyersanyagok* a bányászat és mezőgazdaság termékei: az érc, a répa, stb.; *alapanyagok* viszont a feldolgozó ipar termékei: az acél, a fonal, stb.

Segédanyagok azok az anyagok, melyeket vagy az alapanyaghoz tesznek hozzá, abból a célból, hogy a munkatermék tulajdonságait javítsák, vagy amelyeket a munkaeszközök fogyasztanak el a termelés folyamán, vagy amelyeket a termelési folyamat kiszolgálására fordítanak.

„A segédanyagot vagy a munkaeszköz fogyasztja el, mint a gőzgép a szenet, a kerék az olajat, a vontató-ló a szenát, vagy hozzáteszik a nyersanyaghoz, hogy segítségével megváltoztassák az utóbbi anyagát, így a még fehéritetlen vászonhoz klórt, a vashoz szenet, a pamuthoz festékanyagot adnak, vagy a segédanyag magának a munkának az elvégzését segíti elő, mint például a munkahelyiség világítására és fűtésére felhasznált anyagok.“⁴

Ily módon tehát az anyagoknak alap- és segédanyagokra való felosztása nem az anyagok fizikai vagy kémiai tulajdonságaitól, hanem a termék előállításában betöltött szerepüktől függ. Ezért van az, hogy ugyan-

³ Marx: A tőke, II. kötet, 1949, 155. old., oroszul.

⁴ Marx: A tőke, I. kötet, 1949, 188–189. old., oroszul és u. a., Szikra, Budapest, 1949, I. kötet, 186. old.

azok az anyagok az egyik esetben alapanyagok, más esetekben viszont segédanyagok szerepében jelentkehetnek.

Sok esetben viszont ilyen felosztás már a termelés sajátosságainál fogva sem lehetséges.

„Az alapanyag és segédanyag közötti különbség elmosódik a tulajdonképpeni vegyipari gyártásban, mert a felhasznált nyersanyagok közül egyik sem jelenik meg újra a termék szubsztanciájaként.”⁵

A segédanyagok állományából külön szokták választani a fűtőanyagot. Aszerint, hogy a fűtőanyagot milyen szükségletekre használják fel, megkülönböztetnek: 1. üzemi fűtőanyagot, melyet azzal a céllal használnak fel, hogy a nyersanyagban vagy a segédanyagban bizonyos változásokat idézzenek elő, így például az öntödei termelésben, ahol a fűtőanyagot a fém megolvasztására fordítják; 2. energiafejlesztő fűtőanyagot, amelyet energiatermelésre fordítanak; ilyen például a kazánházban a gőz fejlesztésére fordított fűtőanyag; 3. nem ipari fűtőanyagot, melyet házi szükségletekre használnak fel, mint például a vállalati helyiségek fűtésére.⁶

A nyers-, alap- és segédanyagokon kívül a vállalatok gyakran másutt vásárolt félkésztermékeket is felhasználnak.

Az anyagok feldolgozásakor az eredeti anyagokból gyakran maradékokat vagy hulladékokat is nyerünk, melyek az adott termelésre már nem alkalmasak, vagy alkalmasak, de csak másodlagos, kiegészítő megmunkálás után, vagy pedig csak másfajta termelésre alkalmasak. A mondottak például a fémlemezek és fémrudak, faanyagok hulladékaira, reszelékeire, stb. vonatkoznak. Az ilyen anyagok neve *termelési hulladék* vagy egyszerűen hulladék. Az öntödei, textilipari, stb. termelésben a hulladékok olykor nem is láthatók, mint például a széngáz, füst, stb.

Számos esetben a késztermék csomagolásban kerül a fogyasztóhoz: üvegekben, dobozokban, kosarakban, zsákokban, stb. Az ilyen tárgyakat *burkolatnak* (göngyölegnek) nevezik. A burkolatot vagy a késztermékekkel együtt adják el, vagy pedig visszaszármaztatás kötelezettségével engedik át őket.

Végül a vállalatnak mindig bizonyos tartalékának kell lennie gépalkatrészekből, készülékekből és ehhez hasonló eszközökből, a felszerelés elkopott részeinek kijavítása és pótlása céljából. E tárgyak neve: *gépek tartalékalkatrészei*.

Tehát az anyagok következő fajtáit különböztetjük meg: 1. nyersanyagok és alapanyagok; 2. vásárolt félkésztermékek; 3. segédanyagok; 4. fűtőanyagok; 5. hulladék; 6. burkolat (göngyöleg); 7. gépek tartalékalkatrészei. Ahol az anyagokat nem lehet előzetesen alap- és segédanyagokra felosztani, egy csoportba foglalják őket össze. Ugyanígy a hulladékot is gyakran vagy az alapanyagokhoz vagy a segédanyagokhoz sorolják.

Az anyagok osztályozása tulajdonságaik és rendeltetésük szerint

Az anyagellátás és számvitel helyes megszervezése csak akkor lehetséges, ha a vállalat számára szükséges anyagok jegyzékét előzetesen megállapítják, valamint megállapítják minden, a vállalat számára szükséges

⁵ U. o., 189., III. 196. old.

⁶ A gyakorlati életben gyakran az alapanyagok közé sorolják azokat az anyagokat is, melyek csak a termelés folyamán csatlakoznak az alapanyagokhoz, mint például a lakfesték anyagok.

anyag műszaki és egyéb sajátosságait és gazdasági rendeltetését. Ezért az anyagoknak fajtaik szerinti általános osztályozásán kívül szükség van az anyagok technológiai tulajdonságaik vagy gazdasági rendeltetésük szerinti osztályozására is. Ez az osztályozás egyúttal az anyagok fajtaik szerinti helyes osztályozásának is előfeltétele.

A vállalatok számára szükséges egyes anyagok meglehetősen sokfélék, a különböző anyagok ismérvei és tulajdonságai pedig különfélék lehetnek. Ebből az okból az anyagokat olyan módon kell osztályokba (alosztályokba, csoportokba) sorolni, hogy egy-egy alosztályba csak olyan anyagok kerülhessenek, amelyeknek mindegyike valamilyen közös ismérvvel rendelkezik. Ez a körülmény egyaránt fontos az anyag megőrzésének megszervezése, valamint az anyagoknak a termelés folyamán való helyes kihasználása és számvitele szempontjából.

Az egyező ismérvek szerinti osztályozás mellett még mindegyik anyagnak olyan elnevezést kell adnunk, amely kimerítő utalásokat tartalmaz összes ismérveire, azaz fajtajára, minőségére, méreteire, stb. vonatkozóan. Így az anyag érkezése (bevételezése) vagy kiadása alkalmával felfektetett okmányban lehetséges lesz az anyag pontos elnevezését feltüntetni, ami a tervezés, számvitel és egyéb szükséges műveletek szempontjából rendkívül fontos. Célravezető az is, ha az állandó, meghatározott elnevezésen kívül mindegyik anyagot állandó, meghatározott jellel vagy számjellel látunk el, ami lehetetlenné teszi egyik anyagnak a másikkal való összezerését.

A vállalat számára szükséges anyagok olyan jegyzéke, amelyben az összes anyagokat közös ismérveik alapján osztályozzák és amely mindegyik anyagnak (teljes elnevezésén kívül) jellel vagy számjellel kifejezett egyezményes jelölését tartalmazza, az *anyagok nomenklatúrája* (cikklista, gyártmányjegyzék) néven ismeretes.

A nomenklatúra elkészítéséhez meg kell állapítani: 1. az anyagok minden alosztályának ismérveit, 2. az egyes alosztályokba tartozó valamennyi anyag kimerítő elnevezését, mely a szóbanforgó anyag sajátos minőségét, kiterjedését és mérési egységét tartalmazza, 3. mindegyik anyag számjelzését (szimbolikus jelölését).

Az anyagok nomenklatúrájának nagy jelentősége van a vállalatok szervezési munkájában és különösen az anyagszámvitel helyes megszervezésében. Lehetővé teszi az anyagok megnevezése körüli hibák elkerülését s kizárja azokat az eseteket, amikor ugyanazt az anyagot mindannyiszor másképpen nevezik meg, ami a számvitelben nagy zavarokat okoz. Lehetővé teszi továbbá, hogy számos hosszú elnevezést rövid, egyezményes jelzésekkel helyettesíthessünk. Ez különösen a gépesített számvitelnél fontos.

A nomenklatúra megszerkesztésének rendszere különféle. Az anyagok csoportosításánál vagy osztályozásánál a leggyakrabban a technológiai ismérvet veszik alapul, vagyis azt a nyersanyagot, amiből az anyagot nyerik (fémek, fa, gyapot, stb.), vagy pedig az anyag gazdasági rendeltetését (dúcoló anyag, gazdasági anyag, stb.). Sokszor mind a két ismérvet felhasználják. Az anyagok alosztályainak száma különböző lehet.

Legtöbbször az anyagoknak az alábbi alapvető alosztályok szerinti osztályozásával vagy csoportosításával találkozunk: 1. csoport (pl. vasak),

2. alcsoport (acél), 3. osztály (szerszám-acél), 4. fajta és méret vagy válfaj (széntartalmú, „Dobrinya“ védjegyű szerszámacél).

Az anyagok egyezményes megjelölésére (számjelzésére) számjegyeket, betűket, vagy együttesen számjegyeket és betűket használnak.

Az egyezményes jelölések használatos rendszerei a következők: 1. a sorszám-sorozatos, 2. a tizes, 3. a százás, 4. a betűs vagy betűs-számjegyes rendszer.

A sorszám-sorozatos rendszer. Ennél a rendszernél mindegyik anyagcsoport, alcsoport és minden osztály számára meghatározott számsorozatot állapítanak meg. A sorozatok száma az alosztályok számától függ. A sorozatok terjedelme, azaz az egyes sorozatok számainak mennyisége mindazoknak az anyagoknak elnevezései és fajtái feltételezett számától függ, amelyeknek külön-külön számjegyet kell adni.

Ha például a vállalatnál megforduló anyagok száma összesen 9000, akkor számjellel való ellátásuk céljából igénybe vehetjük az 1-től 9000-ig terjedő növekvő tagokból álló számsort. Ha ezt a 9000 anyagot kilenc különálló csoportra osztjuk fel, akkor kilenc különböző mennyiségű számjegyet tartalmazó számsorozatot nyerünk.

Az összes számjegyek számát, valamint az egyes sorozatokban lévő számjegyek számát rendszerint nem állapítják meg szigorú pontossággal a ténylegesen megforduló egyes anyagfajták mennyisége után, hanem bizonyos tartalékok biztosítanak arra az eshetőségre, ha újabb és a vállalatnál eddig nem használt anyagfajták jelentkeznének.

A tizes (decimális) rendszer. Ennél a rendszernél mindegyik anyagcsoport, alcsoport és osztály legfeljebb tíz elnevezést tartalmaz, minden egyes anyag jele pedig különálló számjegyekből tevődik össze, melyek a szóbanforgó anyag helyét jellemzik, azaz egy-egy sorszámot tartalmaznak a csoportra, alcsoportra és osztályra vonatkozóan; külön számjegy jellemzi az anyag méreteit is.

Ha például az anyagok tíz csoportra vannak felosztva: 1. vasak, 2. színes fémek, 3. nemes fémek, 4. faanyagok, stb., és ha mindegyik csoportot az egyjegyű számjegyek (0-tól 9-ig) egy-egy számával jelöljük, akkor a következő jelzéseket kapjuk: vasak: 0, színes fémek: 1, nemes fémek: 2, és így tovább.

Minden csoportot azután újabb tíz alosztályra, nevezetesen tíz alcsoportra osztunk fel; így pl. a vasak csoportját: 1. nyersvas, 2. minőségi vas, stb. alcsoportjára.

Ha e másodfokú felosztásban ismét egyjegyű számokat használunk, akkor mindegyik alcsoport jelzése két számjegyből fog állni: nyersvas: 00, minőségi vas: 01 és így tovább. Amint látjuk, az első számjegy megismétlődik, jeléül annak, hogy a nyersvas és a minőségi vas ugyanabba a csoportba: a vasak csoportjába (0) tartozik.

Az alcsoportokat ugyanolyan rendszer alapján tovább oszthatjuk fel anyagosztályokra, így pl. a minőségi vasat minőségi gömbvasra, minőségi szalagvasra, stb.

A negyedik felosztás az anyag válfaja szerint történik: az anyag fajtája, mérete: 1,5 mm-es gömbvas, 2 mm-es gömbvas és így tovább.

A százás rendszer az anyagok egyezményes jelölésére abban különbözik a tizes rendszertől, hogy mindegyik alosztályban nem egy, hanem két számjegyből (00-tól 99-ig) álló jelzést alkalmaznak és ennél fogva mind-

egyik csoportban nemcsak tízig, hanem százig terjedő elnevezések szerepelhetnek.

A gyakorlatban a tizes és százas rendszereket nem tiszta formájukban, hanem vegyesen használják.

A *betűs rendszer* abban különbözik az előbbiektől, hogy számjegyek helyett az abc betűit használja. A betűjeleket általában oly módon alkalmazták, hogy a jelzés első betűje azonos legyen az anyag elnevezésének első betűjével. Az egyes csoportokat pl. így lehet jelölni: A = Acélok, F = Faanyagok és így tovább. Az ilyen jelzést könnyebben lehet megjegyezni, mint a számjegyes jelzést. A gyakorlatban a betűjelzést sokszor a számjegyes jelzéssel együtt alkalmazzák; nevezetesen a csoportokat, alcsoportokat és osztályokat betűkkel jelölik, az anyagok fajtáit és méreteit viszont számjegyekkel. A gépesített számvitelben azonban nem használják a betűs jelölést.

Példát említünk az anyag nomenklaturabeli számának képzésére a tizes rendszeren belül és hétjegyű szám alkalmazása esetén. Legyen a vasak csoportjának száma 0, a minőségi vas alcsoportjának száma 8, a minőségi gömbvas fajtájának száma 01, az 1,5 mm-es átmérőjű acélt viszont jelöljük 003 számjellel. Ebben az esetben a szóbanforgó anyag számjelzése a nomenklatúrában 0801003 lesz.

Az anyagok nomenklaturáját rendszerint a vállalatnál felhasznált valamennyi anyagra nézve állítják össze.

Az anyagok tervszerinti önköltségének összetevői

Az anyaggazdálkodás számvitelében és ellenőrzésében, az anyagellátási terv teljesítésének ellenőrzésében fontos helyet foglal el a beszerzett anyagok önköltségének megállapítása.

A beszerzett anyagok önköltségének meghatározása nemcsak önmagában véve, hanem azért is fontos, hogy meg lehessen állapítani: a beszerzett anyagok tényleges önköltsége mennyire egyezik az előzetesen kiszámított tervszerinti önköltséggel. Ezzel kapcsolatban azt kell kivizsgálunk, hogy a beszerzett anyagok önköltségének melyek az összetevői.

A másutt beszerzett anyagok önköltsége az alábbi elemektől áll:

1. Az ipar nagybani-kibocsátási ára szerinti érték. Ez adja az önköltség főtetelét. Ehhez járulnak az eladási szervek többletköltségei, ha a szállító vállalatok termékeinek értékesítését nem maguk az előállító vállalatok, hanem külön erre a célra alakított eladási szervek intézik.

2. A vasúti díjszabás vagy a víziszállítás költségei, az anyagoknak a feladási állomástól a rendeltetési állomásig történő szállítása után. Ugyancsak ehhez kell csatolni a szállítmányok biztosítására fordított költségeket és a vasút vagy a hajózási vállalat által beszedett különféle póttelleteket.

Ha ezek a költségek a szállító költség számlájának összegében külön tételekként szerepelnek, akkor az áruszámla kiegyenlítésekor a vevő nemcsak a beszerzett anyagok nagybani eladási árát, hanem az anyagoknak rendeltetési helyükre való eljuttatásáért járó szállítási költségeket is egy-szerre fizeti ki. Néha ezek a költségek az ipar nagybani kibocsátási áraiban már bentfoglaltatnak.

3. Az anyagoknak a rendeltetési állomástól (az érkezési állomástól) a vállalat raktáraiba való eljuttatásáért járó költségek (kirakás, lerakás, szállítás, beraktározás és ehhez hasonló műveletek költségei).

4. Az anyagok beszerzési helyén működő külön beszerzési ügynökségek és raktárak fenntartási költségei; a legyártott anyagoknak idegen raktárakban való őrzéséért kifizetett költségek, stb.

A 3. és 4. pontban említett költségeket sok esetben az anyagok nagybani eladási árához viszonyított százalékban határozzák meg, mégpedig nem is az anyagok egyes fajtái, hanem csoportjai szerint.

Az előállított anyagokra eső költségek adatainak birtokában az anyagok tervszerinti önköltségét, azaz a vállalat által felhasznált anyagok tervszerinti árait előre meg lehet állapítani.

A vállalatoknak minden lehetőségük megvan arra, hogy az anyagok tervszerinti önköltségét előzetesen, pontosan kiszámítsák. A kapitalista gazdálkodással ellentétben, ahol az eladási árakra a piac ösztönössége és a kapitalista monopóliumok haszonlesésből gyakorolt nyomása hat ki, a szovjet tervgazdaságban a nyersanyagok, segédanyagok, stb. árait az állami szervek állapítják meg a gazdasági élet további, progresszív fejlődése érdekeinek szemmel tartásával. Ennélfogva az ipar nagybani kibocsátási árai már előzetesen ismeretesek és a beszerzési terv összeállításánál tekintetbe vehetők. Ugyanígy a vállalat már előzetesen ismeri a fuvar költségeket, valamint azt is, hogy melyek azok a körzetek, ahonnan az egyes anyagok érkezni fognak. Ami a többi költséget illeti, ezek a nagybani kibocsátási árakhoz és a fuvar költségekhez viszonyítva igen csekélyek. Több-kevesebb pontossággal kiszámíthatók az előző időszak számviteli adatai alapján.

Hogy a beszerzési terv összeállítása, valamint a terv teljesítésének számbavétele alkalmával lehetővé váljék a tervszerinti árak felhasználása, szükséges ezeknek az áraknak rendszerezése és rögzítése árjegyzékekben (ármutatókban). Ilyenkor célszerű az anyagok árjegyzékét az anyagok nomenklatúrájával egyesítenünk, és olyan úrlapmintát rendszeresíteni, mely lehetővé teszi az évek folyamán előadódó változások keresztülvitelét, ha egyik-másik anyag ára esetleg megváltozik.

Az a körülmény, hogy a szovjet gazdasági életben az anyagokra a tervárakat kell és lehet alkalmazni, óriási előnyököt biztosít a számvitel és tervezés terén a kapitalista gazdasági rendszerrel szemben. Először is, mivel az anyagok önköltségét már a műszaki-termelési-pénzügyi terv összeállítása alkalmával előre kiszámítják, nincs szükség arra a végtelenül vesződéletes és munkaigényes műveletre, hogy mindegyik beszerzendő anyag egy-egy eső önköltségét az anyag beszerzésekor mindannyiszor kiszámítsuk. Teljesen elegendő, ha azokat a költségeket számítjuk ki, melyek az egész elszámolási időszak folyamán a beszerzett anyagok egy-egy csoportjára vagy alcsoportjára esnek. Ez olyan előny, mely teljes egészében a szovjet gazdasági élet tervszerű jellegéből folyik. Ugyanakkor, ha a beszerzett anyagokat a tervszerinti önköltségi áron értékeljük, lehetővé válik annak a megállapítása, hogy az anyagok önköltsége milyen mértékben tér el a tervszerinti önköltségtől. Ez lehetőséget nyújt annak megállapítására, hogy a beszerzési műveletek mennyire helyesen voltak megszervezve.

Eltérések mutatkozhatnak: 1. amikor a kibocsátási árak a felettes hatóságok rendelkezései alapján megváltoznak, árcsökkenést vagy árpótlékot alkalmaznak, 2. amikor megváltozik a vasúti díjszabás vagy a vízi szállítási díja, 3. amikor a tervben előirányozotthoz viszonyítva megváltoznak az anyagfajták, 4. amikor a beszerzések helye, azaz a „beszerzés földrajza“

megváltozik, 5. amikor a termelési költségek a terv szerint előirányzott költségekkel szemben fokozódnak vagy csökkennek, 6. amikor a lerakás, elszállítás, elraktározás, stb. költségei emelkednek vagy csökkennek, 7. amikor nem terv szerint eszközlik a gyártást vagy vásárlást. Az eltéréseknek ilyen megkülönböztetések szerinti osztályozása nagy fontossággal bír a gazdasági tevékenység elemzése szempontjából. Ez az osztályozás lehetővé teszi ugyanis a műszaki-termelési-pénzügyi terv összeállítását után bekövetkezett árváltozások befolyása mértékének meghatározását. Ennélfogva a beszerzési terv teljesítésének folyamatos számvitele alkalmazásával kellő figyelmet kell fordítani az eltérések egyes fajtáinak különválasztására, különösen akkor, amikor ezek nem egyforma fontosságúak.

Ilyen módon a tervszerinti árak alkalmazása nemcsak attól mentesít bennünket, hogy minden egyes alkalommal újból kiszámítsuk az egyes beszerzett anyagfajták mérési egységére eső önköltséget, hanem egyúttal lehetővé teszi azt is, hogy az eltérések osztályozása révén, az eltéréseknek közös és egyes fajai szerinti vizsgálata által, a számvitel analitikus funkcióit is kibővítsük.

Az anyagok tervárainak alkalmazásából eredő másik előny abban áll, hogy az anyagok beérkezésének és költségeinek számvitelét az egész év folyamán azonos árak alapulvétele mellett vezethetjük. Ez pedig jelentősen megkönnyíti az anyagok mennyiségi ellenőrzését, minthogy elegendő, ha az egyes anyagok maradványának értékét elosztjuk a megállapított tervárral: így megkapjuk azután azt a mennyiséget, melynek ténylegesen meg kell lennie. A tervár az üzem belüli gazdaságos számvetés fontos eleme. Az anyagok tervárai nélkül műhelyenkénti gazdaságos számvetés meghonosítása elképzelhetetlen. Végül pedig, minthogy a tervárakat a vállalat műszaki-termelési-pénzügyi tervének összeállításánál használják fel, alkalmazásuk a folyamatos számvitelben biztosítja a terv és a számvitel közötti összemérhetőséget és egybevetetőséget.

Az anyagok tervárait nemcsak a vásárolt anyagok, hanem a saját üzemben előállított termelési anyagok tekintetében is alkalmazzák. Utóbbi esetben azonban az anyag tervára egyenlő az anyag előállításának önköltségével és megállapítása a termék tervszerinti önköltségének kiszámítása alapján történik. Tervárakat alkalmaznak a hulladékoknál is. A hulladékok árát az egyes anyagfajták után aszerint állapítják meg, hogy milyen anyagcsoportok szolgáltatják a kiinduló anyagot: különböző márkájú nyersvas, különböző minőségű ötvözött acél, stb.

A kapitalista gazdálkodásban a tervárak alkalmazásáról szó sem lehet. Ott az anyagok folyamatos számvitelében egyezményes (de nem tervszerinti) anyagárak alkalmazására nyílik lehetőség. Ez azonban lényegében azt jelenti, hogy a számvitelt mind egyezményes, mind pedig elszámolási árakon vezetik, ami csak növeli a számviteli munka terjedelmét.